

3/ Interpunkce ve větě

Petr Nejedlý

K oblíbeným (nebo spíše proklínaným) pravopisným háčkům patří kladení **čárek**, a to těch, které spolu s tečkami, vykřičníky apod. píšeme mezi slovy, čili takzvaných interpunkčních znamének. Jejich náležitě uvádění je totiž součástí pravopisné normy a právě čárka má v této oblasti malinko výsadní postavení, protože je nejstarší a asi také plní nejvíc úkolů.

Co se týče toho stáří, něco podobného čárce se vyskytovalo už ve středověkých rukopisech. V nich se totiž čárkami oddělovaly textové úseky, které bylo vhodné přerušit na jedno nadechnutí. Vypadaly podobně jako třeba dnešní znaménka pro nádech, kterých užívají v notových zápisech zpěváci nebo hráči na dechové nástroje. Mimochodem, tahle znaménka jsou také dokladem toho, že ve středověku se četlo nahlas. Ne že by snad středověcí lidé výhradně někomu předčítali, oni prostě byli zvyklí číst pouze nahlas, bez ohledu na to, zda četli v soukromí nebo na veřejnosti. Tiché čtení pouze očima, to je záležitost až pozdějších dob.

Naše novodobá čárka, která odděluje věty nebo větné členy, se objevila v éře knižtisku. Postupně se ustalovala pravidla pro její užívání, přeshňovala se, až nabyla dnešní podoby. Velmi zjednodušeně řečeno: čárka od sebe nejčastěji odděluje jednotlivé syntaktické celky podávající ucelenou informaci (takovým celkem je především věta, dále např. polovětné vazby, speciální výpovědi jako třeba oslovení, částice nebo citoslovce, vsuvky apod.); v druhém případě čárka odděluje dva a více souřadných větných členů téhož druhu (nestojí-li ovšem mezi nimi některá souřadící spojka s funkcí slučovací, nejčastěji spojka *a*).

Spolu s těmito pravidly se však téměř zároveň objevily názory, že čárky nejsou důležité. Zastánci tohoto názoru dnes obvykle argumentují cizími jazyky, např. angličtinou. Neuvědomují si však jeden podstatný rozdíl: angličtina má proti nám výhodu tak zvané-

ho pevného slovosledu. V takovém jazyce se text, jeho organizace, jeho členění sleduje o něco snáze.

Samozřejmě že v mnoha případech vůbec nezáleží na tom, jestli do textu čárku napíšu, nebo nenapíšu, protože sdělení bude mít stále stejný smysl. Podívejme se třeba na větu, kterou jistě všichni známe ze dveří železničních vagonů: *Neotvírejte dokud vlak nezastaví*. I když před slovem *dokud* chybí čárka, přesto tomuto pokynu porozumíte.

Jsou ovšem případy opačné. Pouhá čárka může závažně pozměnit smysl sdělení a velmi se mýlí ti pisatelé, kteří toto znaménko užívají poněkud volnějším, spíše pocitovým způsobem, kteří se domnívají, že čárka je jakýsi oleandř, okrasný prvek v textu, jež klademe podle toho, jak se nám zlíbí. To je hluboký omyl: čárka v podstatě vždycky vyjadřuje významové vztahy.

Přečtěme si třeba následující větu:

Řekl mi co bude mou práci hned první den.

Tak především tu chybí čárka před slovem *co*: *Řekl mi, co bude mou práci hned první den*. Zájmenem *co* začíná další věta, obsah toho, co mi dotyčný řekl. Souvětí nás tedy informuje, že někdo, asi nadřizený, mi řekl, co mám právě první den (nejspíše po nástupu do zaměstnání) dělat. Teď si zkusme ještě doplnit čárku před příslovce *hned*:

Řekl mi, co bude mou práci, hned první den.

Tím jsme dostali jakýsi rámeček sdělení, větu *Řekl mi (co) hned první den*. Do ní je vložena věta druhá *co bude mou práci*. Samozřejmě se tím úplně změnil smysl souvětí. Nadřizený mi řekl, co pro něj budu – patrně trvaleji – vykonávat. Vidíte tedy, že stačí opravdu jediná čárka a může být na světě nedorozumění. Je přece rozdíl mezi tím, co budu dělat jeden den, a mezi tím, co budu dělat delší dobu.

Občas dokonce kvůli chybějící nebo špatně zvolené interpunkci, doslova kvůli jediné čárce, může proběhnout i soudní spor a může vás také třeba stát miliony – jako v případě následujícího textu:

Částka čtyřicet milionů je splatná, jakmile bude zboží dodáno do třiceti dnů.

V oné smlouvě šlo původně o to, že až zákazník dostane zboží, musí za ně do třiceti dnů zaplatit čtyřicet milionů. Jenomže za slo-
vem *dodáno* chyběla čárka a bez té jedné jediné čárky mohl bohužel
ník znamenat něco jiného, totiž že čtyřicet milionů zaplatí zákaz-
ník právě a jen tehdy, jestliže zboží dostane do třiceti dnů. A není
jasné, kolik a zda vůbec má platit, jestliže mu zboží dojde později,
tj. po více než třiceti dnech.

Jak vidíme, taková chybějící čárka se může sakramentsky pro-
dražit. Plyne z toho poučení pro právníky i pro sekretářky: dámy
a pánové, učte se interpunkci, budete to potřebovat. Případně se
také podívejte na následující kapitolu.

4/ Přívlastek volný, oddělený

Petr Nejedlý

Interpunkce, již jsme se zabývali v předchozí kapitole, se říká také
další zapeklitý jev a tím je grafické odlišování takzvaného přívlast-
ku řešného a volného. Proč říkáme, že jde o jev zapeklitý? Protože
odlišování těchto dvou větných členů závisí na celkovém kontextu,
takže nebývá vždycky úplně snadné.

Přívlastek jako takový pojmenovává vlastnost nějaké substance:
po ulici jde strážník a na sobě má uniformu; je to tedy *uniformova-
ný strážník* nebo *strážník v uniformě*. První z těch dvou přívlastků,
uniformovaný, se gramaticky shoduje s řídicím jménem *strážník*,
proto se mu říká přívlastek shodný (druhý typ, tzv. přívlastek
neshodný, necháme stranou). Ten obvykle stojí v češtině před řídi-
cím jménem a tak je tomu i v tomto případě: nejprve stojí přívlas-
tek *uniformovaný* a pak teprve následuje řídicí podstatné jméno
strážník. Takové spojení může být ještě dále rozvíjeno, např.:

můj polštář

můj zelený polštář

můj roztrhaný zelený polštář

a mohli bychom je rozvíjet ještě dále. Můžeme je však také roz-
víjet jinak, dejme tomu takto:

polštář roztrhaný bravým šněnětem doslova na cucky

V tomto případě bylo základem celého bohatě rozvíteného pří-
vlastku přídavné jméno dějové *roztrhaný*. To bylo dále upřesněno
spojeními *bravým šněnětem* a *doslova na cucky*. Celý přívlastek jsme
umístili až za řídicí podstatné jméno *polštář*. Tím okamžikem jsme
dostali to, čemu se říká buď přívlastek těsný, nebo volný, a my se
musíme rozhodnout, který z nich že jsme to vlastně stvořili.

Otázka samozřejmě zní, jak je oba poznáme, jaký je mezi nimi rozdíl. Ten je dvojitý – formální a významový. O formálním už jsme si řekli: těsnost či volnost se naznačuje právě interpunkcí. Je-li něco volné, tak to z obou stran od ostatního textu oddělíme čárkami. Kde je užit přívlastek těsný, tam neoddelujeme nic.

Podstatný je však významový rozdíl mezi oběma přívlastky. Spočívá v tom, že těsný přívlastek obsahuje informace, která je pro smysl konkrétní výpovědi nezbytná. Kdybychom takovou informaci vypustili, buď bychom pozměnili smysl celku, nebo by se, dá se říci, smysl sdělení úplně vytratil. Představte si větu:

Lidé mi mohou kdykoliv napsat.

To je jistě velmi rytmická nabídka, ale poněkud příliš široká, a tudíž vlastně k ničemu, protože není jasně, kvůli čemu si budete korespondovat.

Tuto větu jsme vytvořili uměle: zkrácením původní širší věty. V ní byl čárkami oddělen rozviný přívlastek. A protože, jak jsme si řekli, čárky signalizují část sdělení, kterou lze vypustit, řídili jsme se interpunkcí a část věty oddělenou čárkami jsme opravdu zkusmo vypustili. Výsledek nás jistě nemohl uspokojit ...

Vraťme se však k původní větě. V ní nabízel nějaký pěstitel bylinek, že:

Lidé, mající zájem o tyto sazeničky, mi mohou kdykoliv napsat.

Nabízel tedy velmi konkrétní pomoc a velmi přesně vymezenému okruhu uživatelů, nikoli veřejnosti nebo celému lidstvu, jak vyzněla naše zredukovaná věta.

Spojení *mající zájem o sazeničky* mělo ve struktuře dané věty funkci přívlastku těsného, protože pasáž o sazeničkách tvoří nezbytnou součást sdělení, věta se týkala pouze lidí *se zájmem o sazeničky*. Čárky proto v inzerátu neměly vůbec být:

Lidé mající zájem o tyto sazeničky mi mohou kdykoliv napsat.

Vidíme, že v porovnání s touto verzí věta *Lidé mi mohou kdykoliv napsat* v žádném případě nevystihuje podstatu učiněné nabídky.

Stávají se však ještě horší případy: pokud čárku umístíme špatně, smysl věty se sice nevytrácí, ale nepříjemně se mění. Věta *Jeho nejlepší sbírka vzniklá v 20. letech vyšla teprve roku 1936* říká, že kniha, která tiskem vyšla až v roce 1936, je tou nejlepší sbírkou, kterou autor napsal ve dvacátých letech. Vůbec není vyloučeno, že v jiných desetiletích autor napsal díla ještě kvalitnější, o tom prostě nemluvíme.

Teď do téže věty umístíme čárky: *Jeho nejlepší sbírka, vzniklá v 20. letech, vyšla teprve roku 1936*. Náhle jsme zcela změnili smysl: říkáme, že autorova vůbec nejlepší sbírka, jakou kdy napsal, vyšla v roce 1936. V dané souvislosti není vůbec důležité, zda ji napsal ve 20. letech nebo někdy jindy, podstatná je pouze informace, že autorův mistrovský kus veřejnost poznala až v roce 1936. Proto onu část věty, kterou představuje rozviný přívlastek volný *vzniklá v 20. letech*, v textu oddělujeme čárkami, a proto ji také můžeme úplně vypustit; to, co je v daném kontextu podstatné, zůstane zachováno a tak to také vejde do učebnic: *Jeho nejlepší sbírka vyšla (teprve) roku 1936*.